

KS. JAROSŁAW KOWALCZYK

TEKSTY LITERACKIE W PODRĘCZNIKACH DO RELIGII Z SERII ODSŁONIĆ TWARZ CHRYSTUSA DLA GIMNAZJUM

Literatura jest odzwierciedleniem świata, w którym żyjemy. Podejmuje ona próby poznania natury człowieka, ukazania jego radości i trudów codzienności. Według J. Sławińskiego, wykorzystanie literatury w procesie wychowawczym, który dokonuje się również podczas katechezy, może mieć istotny sens tylko o tyle, o ile działać się będzie równocześnie w dwóch kierunkach:

ograniczeniu elementów literaturoznawczej fachowości musi komplementarnie towarzyszyć ograniczenie bezceremonialnego dotąd traktowania dzieł literackich jako instrumentów usługowych [...] – po to właśnie, by ich zdolność wychowawczego wpływu mogła się w pełni ujawnić [...]. To, co stanowi prawdziwą siłę wychowawczą literatury, z pewnością nie redukuje się do jednoznacznych zaleceń, pouczeń czy wzruszających przykładów postaw słusznych czy niesłusznych¹.

Termin „tekst literacki” w systematyce piśmiennictwa należącego do nauki o literaturze nie doczekał się – jak dotąd – satysfakcjonującej definicji, która uwzględniałaby wszystkie aspekty tego zagadnienia i wymagania nauki. Dotychczasowe definicje odnoszą się bowiem do utworów o charakterze artystycznym, które w odróżnieniu od opracowań teoretycznych są dziełami literackimi. Zdecydowanie rzadko termin „tekst literacki” pojawia się również w polskiej literaturze katechetycznej. Na potrzeby własnego opracowania definicję tego pojęcia zaproponowała prof. Anna Zellma, przekonując, że:

teksty literackie to utwory drukowane, które zawierają bogactwo wzorów postępowania, określania się człowieka wobec świata wartości i norm moralnych.

¹ J. SŁAWIŃSKI, *Teksty i teksty*, Warszawa 1990, s. 72–73.

Należą do nich dzieła literackie reprezentujące różne rodzaje i gatunki literackie. W kontekście katechetycznym o ich wspólnym wyróżniku decyduje dominacja funkcji wychowawczej, usuwająca na plan dalszy względy specyficznie literackie. Teksty literackie ukazują i przybliżają czytelnikom użyteczne prawdy i wiadomości, zalecenia i przestrogi moralne, wskazówki postępowania, ideały i wzory do naśladowania, pouczenia i modele godziwego życia. Niejednokrotnie w tego rodzaju utworach występuje przekaz świadectwa doświadczenia wiary oraz kerygmat jako przesłanie, a także ukryte lub wyrażone *expressis verbis* wartościowanie nie tylko estetyczne czy historyczno-literackie, lecz także to, które stawia pytanie o sens².

Temat niniejszego opracowania wymaga konkretnego odniesienia do podręczników do nauczania religii dla gimnazjum³. Najczęściej przez podręcznik rozumie się „książkę szkolną, w której są zawarte treści nauczania danego przedmiotu dla uczniów określonego poziomu edukacyjnego. Materiał zawarty w podręczniku jest ujęty w sposób całościowy i szczegółowy”⁴. W prezentowaniu podręcznika w katechezie, jako wiodącego środka dydaktycznego, ks. J. Szpet definiuje go jako „[...] celowo ukierunkowany układ materiałów dydaktycznych, wychowawczych oraz inicjacyjnych, odpowiadający założeniom tematycznym rocznego programu kształcenia, prezentujący jasno sformułowane i uporządkowane treści przedstawione za pomocą słów i sposobów graficznych”⁵. Podręcznik katechetyczny spełnia sześć podstawowych funkcji: informacyjno-poznawczą, motywacyjno-badawczą, transformacyjną, inicjacyjno-wychowawczą, samokształceniową i kontrolną⁶.

Należy podkreślić, że wiek gimnazjalny (14–16 rok życia) stawia przed katechezą szczególne wyzwania. Są one spowodowane zmianami fizycznymi, psychologicznymi, społecznymi, światopoglądowymi i religijno-moralnymi, jakie dokonują się w okresie dorastania⁷. Katecheza na tym etapie nie może więc opierać się wyłącznie na wykładzie często trudnych prawd religijnych, ale po-

² A. ZELMA, *Aktywizowanie katechizowanych poprzez teksty literackie*, [w:] *Aktywizacja w katechezie. Szansa czy zagrożenie*, red. R. CHAŁUPNIK (i in.), Opole 2002, s. 130.

³ Niniejszy artykuł nawiązuje do tematu rozprawy doktorskiej Autora. Zob. J. KOWALCZYK, *Literatura piękna w polskiej katechezie. Studium katechetyczne w oparciu o wybrane serie podręczników do nauczania religii*, Legnica 2012. W tym przypadku analizie zostały jednak poddane podręczniki, które wcześniej nie stanowiły przedmiotu zainteresowania. W tym opracowaniu skoncentrowano się bowiem na podręcznikach Wydawnictwa WAM z serii *Odsłonić twarz Chrystusa* przygotowanych do *Podstawy Programowej Kościoła katolickiego w Polsce* z 2001 r. Z kolei we wspomnianej książce autorskiej przeanalizowano podręczniki dla gimnazjum z serii *W drodze do Emaus*.

⁴ K. MACIEJEWSKA, *Podręcznik – pomoc czy zbyteczny środek dydaktyczny*, [w:] *Katecheza. Rodzina, parafia i szkoła*, t. III (2005), *O skuteczniejszą katechezę*, red. J. SZPET, D. JACKOWIAK, s. 23–24.

⁵ J. SZPET, *Podręcznik w katechezie*, [w:] *Wokół katechezy posoborowej*, red. R. CHAŁUPNIK (i in.), Opole 2004, s. 330.

⁶ Por. M. ZAJĄC, *Funkcje podręczników katechetycznych i ich modele*, [w:] *Poszukiwania optymalnego podręcznika do katechezy*, red. P. MAKOSA, Lublin 2009, s. 23–24.

⁷ Więcej na ten temat pisze: P. MAKOSA, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce*, Lublin 2009, s. 53–127.

winna szukać sposobów, aby młody człowiek miał szansę odkrywać swoją tożsamość⁸. Może się to dokonać także poprzez umiejętne wprowadzenie tekstów literackich w proces katechetyczny. Celem tego artykułu jest przeanalizowanie podręczników do religii dla klasy I, II i III gimnazjum z serii *Odsłonić twarz Chrystusa* pod kątem obecności w nich wybranych tekstów literackich.

1. Teksty epickie w podręczniku dla klasy I gimnazjum pt. *Szukam was*⁹

Podręcznik do nauki religii pt. *Szukam was*¹⁰ dla klasy I gimnazjum Wydawnictwa WAM zawiera ponad 30 utworów literackich. W przeważającej części są to teksty należące do liryki (26 utworów). Oprócz dużej ilości fragmentów tekstów biblijnych (Ewangelia, listy itp.) znalazły się również teksty epickie (6) i jeden dramatyczny (sztuka teatralna).

Utwory liryczne zamieszczone w podręczniku pod redakcją o. Władysława Kubika SJ to przede wszystkim fragmenty psalmów biblijnych, pieśni, modlitwy oraz wiersze znanych poetów, takich jak: C.K. Norwid (*Moja piosnka II*), T. Różewicz (*Przepaść*), F. Karpiński, L. Staff czy K. Wojtyła (Jan Paweł II). W niniejszej części analizie zostaną poddane wyłącznie teksty epickie z właściwą dla tego rodzaju literackiego formą językową, czyli narracją.

Wśród znacznej części wierszy są obecne również teksty epickie. Oczywiście jest fakt, że najwięcej fragmentów z tej kategorii pochodzi z Biblii (Ewangelia, przypowieści), jednak nie będą one przedmiotem analizy.

Na uwagę zasługują fragmenty utworów należących do kanonu literatury pięknej: fragment powieści G. Herlinga-Grudzińskiego pt. *Inny świat*, czy noblisty W. S. Reymonta pt. *Chłopi*. Pierwszy z nich dotyczy wyrębu lasu, drugi – żniw. Oba teksty znalazły się w jednostce nr 21 zatytułowanej *Bóg-Stwórca uczy dobrej pracy*. Gustaw Herling-Grudziński pisze o ciężkiej, trwającej kilkanaście godzin dziennie pracy na mrozie, bez jedzenia. Prezentuje zatem obraz pracy niegodnej człowieka, przymusowej, hańbiącej: „[...] więźniowie pracowali cały dzień pod gołym niebem, po pas zanurzeni w śniegu, przemoczeni do nitki, głodni i nieludzko zmęczeni”¹¹. Władysław Reymont w epopei pt. *Chłopi* pokazuje, że praca wyznacza rytm życia. Jest to praca, która przynosi radość, bowiem słychać „dziewczęce przyśpiewki, wrzaski radosne, [...] szczęśliwe twarze ludzi”¹². Należy zwrócić uwagę na to, że w podanym tekście

⁸ Por. JAN PAWEŁ II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1994, s. 101.

⁹ *Szukam Was. Podręcznik do religii dla klasy I gimnazjum*, red. W. KUBIK, T. CZARNECKA (i in.), Kraków 2009.

¹⁰ Tytuły poszczególnych rozdziałów są następujące: *Ludzie pytają o Mnie, Ludzie poszukują Mnie, Mówię do Was, Dalem wam wszystko, Prowadziłem was, Jestem z wami, Ludzie odnajdują Mnie, Jestem dla was, Czekam na was*.

¹¹ G. HERLING-GRUDZIŃSKI, *Inny świat* (fragmenty), [w:] *Szukam was*, dz. cyt., s. 62.

¹² W. S. REYMONT, *Chłopi*, [w:] tamże.

G. Herlinga-Grudzińskiego opisana praca sprzeciwia się Bożej koncepcji pracy, zaś w opowiadaniu z epopei wsi autor przedstawia pracę zgodną z zamysłem Boga (pracę godną człowieka). Teksty mają uświadomić młodzieży, że „praca jest dla człowieka, a nie człowiek dla pracy” (por. KKK 2428).

W analizowanym podręczniku znajdują się także trzy opowiadania z przesłaniem. Śmiało można nazwać je opowiadaniem ewangelicznymi. Chodzi o teksty ks. K. Wójtowicza, ks. Ł. Kamykowskiego oraz W. Hoffsummera. Galerię utworów epickich zamyka fragment pochodzący z *Kregu biblijnego* R. Brandstaettera. W tym fragmencie R. Brandstaetter opisuje, jak pewien nieznaną Żyd próbował ratować od zniszczenia przed hitlerowcami *Księgę Ksiąg*, nawet za cenę własnego życia. Niestety, nie udało się – „Pięcioksiąg i człowiek zmarli tą samą śmiercią”¹³.

Opowiadanie ks. K. Wójtowicza opatrzone tytułem *Niezwykła konferencja* to opowieść o spotkaniu i dyskusji sumienia z wolą, rozumem, uczuciem, rozsądkiem i duszą. Sumienie to wewnętrzny głos, który skłania człowieka do czynienia dobra i unikania zła (wyboru między dobrem a złem). W tekście ks. Wójtowicza staje się ono niejako głównym bohaterem. Odgrywa w życiu człowieka istotną rolę, gdyż jest obecnym w nas głosem Boga.

Opowiadanie ks. Ł. Kamykowskiego pochodzi z książki, w której autor wyjaśnia i porusza ważne problemy dotyczące historii Kościoła. *Na szlaku* to epicka opowieść, która pozwala młodemu człowiekowi w prosty sposób przybliżyć i zrozumieć rolę Kościoła.

W jednostce nr 56 zatytułowanej *Przyoblec się w człowieka nowego – Wielki Post* znajduje się opowiadanie *Dzielić się*, w którym bohaterem jest mały, wychudzony, nagi, brudny, zaniedbany chłopiec. Ważne wydaje się to, że wspomniany chłopiec nie myśli tylko o sobie, potrafi wielkodusznie dzielić się, mimo że jemu samemu brakuje. Dzieli się chlebem z psem, za którego czuje się odpowiedzialny. Ta historia jest doskonałym pretekstem do dyskusji na temat pomocy potrzebującym, dzielenia się z nimi tym, co posiadamy. Niekoniecznie chodzi tylko o dzielenie się jedzeniem, pieniędzmi, rzeczami, ale także o dzielenie się tym, co jest najważniejsze, czyli wiarą („Dzielmy się wiarą jak chlebem”), miłością, przyjaźnią, wzajemnym szacunkiem, dobrym słowem, życzliwością oraz zrozumieniem. To zapewne dlatego autor stwierdza: „Obaj jedli, nie najedli się tym kawałkiem chleba, ale mieli coś, co broniło ich przed najgorszym głodem”¹⁴.

Wszystkie omawiane teksty epickie znajdujące się w podręczniku dla klasy I gimnazjum pt. *Szukam was* są dostosowane tematycznie do zagadnień poruszanych na katechezie. Z całą pewnością pogłębiają one i wzbogacają wiarę. Wspierają młodego człowieka w tworzeniu więzi z Jezusem Chrystusem i Jego Kościołem. Warto zauważyć, że podręcznik zawiera wiele tekstów należących

¹³ Por. R. BRANDSTAETTER, *Kreg biblijny i franciszkański*, [w:] *Szukam Was*, dz. cyt., s. 44.

¹⁴ Por. W. HOFFSÜMMER, *155 krótkich opowiadań*, [w:] tamże, s. 143.

do literatury pięknej. Podejmuje tematykę sensu egzystencji człowieka, prezentuje źródła wiary chrześcijańskiej i ukazuje działalność Kościoła na przestrzeni roku liturgicznego¹⁵.

2. Teksty liryczne w podręczniku dla klasy II gimnazjum pt.

*Jestem z wami*¹⁶

Podręcznik Wydawnictwa WAM dla klasy II gimnazjum pt. *Jestem z Wami*¹⁷ zawiera około 50 utworów, które można zaliczyć do literatury pięknej. Ponad połowę stanowią teksty liryczne. Najmniej liczne są teksty epickie, na które składają się – oprócz biblijnych przypowieści i tekstów Ewangelii – opowiadania, fragment powieści *Zabić drozda* oraz fragment utworu A. de Saint-Exupéry'ego pt. *Mały Ksiądz*. W podręczniku nie znalazł się żaden tekst dramatyczny. Analiza w tej części będzie poświęcona tekstom lirycznym.

Pierwszą grupę utworów tego rodzaju literackiego stanowią biblijne psalmy. Warto wspomnieć, że psalm to liryczna pieśń modlitewna spokrewniona z hymnem¹⁸. Psalm znajdujący się w Starym Testamencie mają charakter uniwersalny i ponadczasowy, co oznacza, że niezależnie od czasu historycznego każdy człowiek odnajduje w nich przesłanie¹⁹. Można stwierdzić, że te utwory stanowią swego rodzaju drogowskaz dla życia chrześcijanina.

Fragmenty psalmów i pieśni znajdujące się w podręczniku dla klasy II gimnazjum są dostosowane do problematyki poruszanej na katechezie. Psalm 133 to jedynie dwuwersowy fragment znajdujący się w jednostce poświęconej zazdrości, która niszczy człowieka. Tekst ten pozwala uświadomić młodym ludziom, że przyjaźnie przynoszą ludziom radość i szczęście²⁰.

W katechezie nr 12 opatrzonej tematem *Droga ku wolności* znalazł się fragment dziękczynnej pieśni, śpiewanej przez Izraelitów, których Bóg wyzwolił z niewoli egipskiej. To szczególnie rodzaj pieśni wykonywanej w czasie Liturgii Wigilii Paschalnej.

Psalm 19 to swoista refleksja dotycząca słuszności Prawa Pańskiego, które jest drogowskazem wolności i źródłem szczęścia człowieka. Psalm 27 traktuje o potrzebie ufności do Boga. Psalm 97 to pochwalna pieśń głosząca sprawiedli-

¹⁵ Zob. «<http://katecheza.wydawnictwowam.pl/?Page=opis&Id=37907>» (10.06.2012).

¹⁶ *Jestem z Wami. Podręcznik do religii dla klasy II gimnazjum*, red. W. Kubik, T. Czarnecka (i in.), Kraków 2009.

¹⁷ Podręcznik jest podzielony na dziewięć rozdziałów: *Chcę być szczęśliwy, Szczęście na własną rękę, Pomocna dłoń Boga, Bóg stał się jednym z nas, Zobacz i uwierz, Szczęśliwi, którzy uwierzyli, Przez śmierć do życia, Idę razem z wami, Uświęcająca moc Boga*.

¹⁸ Por. J. SŁAWIŃSKI, *Słownik terminów literackich*, Wrocław –Warszawa –Kraków –Gdańsk 1976, s. 355–356.

¹⁹ Por. tamże.

²⁰ Por. *Jestem z Wami*, dz. cyt., s. 21.

wość, miłość i wielkość Pana. Psalm 34 to pieśń skierowana do Boga, w której psalmista dziękuje Najwyższemu za wybawienie od ucisków, za okazane miłosierdzie. Jednocześnie wzywa wszystkich do tego, by „uciekali się do Pana”, bo tylko to daje szczęście i radość. Kontynuację tematu można dostrzec w treści Psalmu 37, który stanowi prośbę do Boga o opanowanie złości i zawiści, gdyż tylko łagodni, ufający Panu osiągną radość i szczęście. Tylko taka postawa pozwoli człowiekowi cieszyć się spokojem.

Psalm 25 jest prośbą o poznanie Boskich dróg, Psalm 128 to utwór mający charakter pouczenia, psalm mądrościowy. Ten krótki fragment zawarty w podręczniku poucza o tym, że szczęśliwym jest ten, kto wypełnia Boże przykazania. Psalm 97 to wezwanie skierowane do wszystkich, aby sławili imię Pana i radowali się w Nim. Uzupełnienie treści tego tekstu znajduje się w Psalmie 98 – hymnie ku czci Boga miłosiernego, sprawiedliwego, hymnie o wszechogarniającej całą ziemię radości z dobroci Pana. Psalm 51 o charakterze pokutnym, w którym psalmista prosi Boga o okazanie miłosierdzia i odpuszczenie grzechów („Zmiłuj się nade mną, Boże, w swojej łaskawości”), pojawia się w podręczniku dla uczniów klasy II gimnazjum w dwóch fragmentach.

Obok psalmów w analizowanym podręczniku można zauważyć obecność pieśni religijnych, kościelnych, pielgrzymkowych oraz piosenek o tematyce religijnej. W jednostce nr 7 zatytułowanej *Obietnica nowej ludzkości* znajduje się fragment utworu Jacka Kaczmarskiego (barda Solidarności) pt. *Arka Noego*. W tekście poeta daje współczesnym ludziom swoistą przestrożę. Wzywa ich, by budowali Arkę, nie zważali na „chór głupców” i przestali się kłócić. Tekst kończy puenta przekonująca o tym, że każdy może walczyć z trudnościami, z grzechem i z tej walki wyjdzie zwycięsko, jeśli naprawdę uwierzy:

Każdy z was jest łodzią, w której
Może się z potopem mierzyć
Cało wyjść z burzowej chmury
Musi tylko w to uwierzyć!²¹.

W jednostce nr 57 poświęconej darom Ducha Świętego i Uroczystości Zesłania Ducha Świętego znajduje się tekst popularnego zespołu *Armia* wykonującego muzykę religijną. Piosenka pt. *Niezwyciężony* pokazuje niezwykłość Ducha Świętego i jego oddziaływania na człowieka. To obraz Niezwycięzonego, który pomaga nieść „ciężar wszystkiego”²². Poza tym w utworze zespołu *Armia* można odnaleźć fragmenty nawiązujące do różnych wyobrażeń Ducha Świętego (gołąb, wiatr – tchnienie i głos Ducha Świętego). Pozostałe pieśni znajdujące się w analizowanym podręczniku to głównie znane utwory wykonywane podczas Eucharystii. Można tu odnaleźć następujące pieśni: *Zbliżam się w pokorze, Oto Pan Bóg przyjdzie, Będę śpiewał Tobie, mocy moja*.

²¹ J. KACZMARSKI, *Arka Noego (fragmenty)*, w: tamże, s. 23.

²² Por. tamże, s. 144.

Spośród tekstów lirycznych na uwagę zasługuje utwór będący swego rodzaju modlitwą, refleksją dotyczącą wyboru drogi życiowej²³. To prośba do Boga o pomoc w odnalezieniu szczęścia i właściwej drogi dającej człowiekowi radość. To zatem tekst o powołaniu. Podobną refleksję zauważa się w utworze W. Jędrzejewskiego. Autor prosi Boga o ufność w to, że odnajdzie własną drogę i odkryje sens swojego życia, czyli powołanie²⁴.

Do innych modlitw obecnych w podręczniku *Jestem z Wami* należy zaliczyć także utwory: św. Anzelma z Canterbury, św. Patryka, św. Augustyna oraz B. Pascala i Matki Teresy z Kalkuty. Utwór św. Anzelma to modlitwa o odnalezienie Chrystusa. Autor pragnie nauczyć się szukać Boga, odnajdywać i kochać Go²⁵. Święty Patryk modli się, aby Bóg otaczał ludzi swoim wsparciem i opieką, by ich oczyścił, prowadził i chronił²⁶.

Matka Teresa z Kalkuty radzi, aby człowiek w każdej chwili modlił się, „wznosił myśli do Boga”, niezależnie od tego, czy jest w pracy, czy w domu. Prosi także Boga o to, by był z nią zawsze, bo ona Mu ufa, wierzy i bardzo Go potrzebuje²⁷. W innym tekście prosi, by Pan przyszedł do naszych rodzin, do naszych domów, do wszystkich ludzi. Nazywa naszego Pana Prawdą, Życiem, Światłością, Drogą, Radością, Pokojem i Świętością²⁸.

Blaise Pascal, siedemnastowieczny matematyk, filozof, zawiera siebie Bogu i prosi Go o to, aby zabrał od niego smutek rodzący się z powodu cierpień. Tekst tego uczonego to swoista prośba o to, aby cierpienie stało się przyczynkiem dobra²⁹. Tekst św. Augustyna, średniowiecznego filozofa i doktora Kościoła, to modlitwa do Ducha Świętego, prośba o wzmocnienie, opiekę i prowadzenie drogą świętości³⁰.

Wśród tekstów lirycznych w podręczniku dla klasy II gimnazjum znajdują się także utwory J. Czyż i ks. T. Fedorowicza. Pierwszy tekst przekonuje o radości z codziennego piękna, nieba, chmur, z powszedniego życia i ludzi, którzy czasem są źli, ale też potrafią stawać się dobrzy³¹. Utwór ks. T. Fedorowicza to tekst skierowany głównie do młodych. Jest swoistą receptą na szczęśliwe życie z Bogiem i z drugim człowiekiem³².

Liczną grupę tekstów lirycznych stanowią utwory ks. J. Twardowskiego. W analizowanym podręczniku znalazło się pięć wierszy tego poety. Tekst pt. *Czekanie* autorzy podręcznika zamieścili w jednostce nr 16 pt. *Oczekiwany*

²³ Zob. tamże, s. 115.

²⁴ W. JĘDRZEJEWSKI, *Z Bogiem na czacie*, [w:] tamże, s. 47

²⁵ Por. ŚW. ANZELM Z CANTERBURY, *Proslogion*, [w:] tamże, s. 99.

²⁶ Por. ŚW. PATRYK, *Opieka Boża*, [w:] tamże, s. 111.

²⁷ Por. MATKA TERESA Z KALKUTY, *Módl się rano, wieczorem*, [w:] tamże,.

²⁸ Por. TAŻ, *Stańmy się żywą i owocującą latoroślą*, [w:] tamże, s. 119.

²⁹ Por. B. PASCAL, *Zabierz ode mnie, Panie, smutek*, [w:] tamże, s. 117.

³⁰ Por. ŚW. AUGUSTYN, *Duchu Święty, Boże*, [w:] tamże, s. 146.

³¹ Por. J. CZYŻ, *Wysypała się radość*, [w:] tamże, s. 15.

³² Por. T. FEDOROWICZ, *Błogosławieństwa dla tych, którzy mają trochę zmysłu humoru i szukają mądrości*, [w:] tamże, s. 81.

Mesjasz, dotyczącej oczekiwania człowieka na Boga. Bohaterem utworu staje się pies czekający wiernie na swego pana. Pies „uczy jak na Boga czekać”³³, gdyż wciąż myśli o swym panu, czeka na niego, tęskni, rwie się do niego. W omawianym wierszu można zatem odnaleźć wskazówkę dotyczącą tego, jak człowiek może wiernie oczekiwać na Boga³⁴.

Wiersz *Sprawiedliwość* to utwór, w którym podmiot liryczny zastanawia się, jak wyglądałby świat, gdyby wszyscy ludzie byli sobie równi – nie tylko pod względem materialnym, ale także i duchowym. Bardzo szybko pojawia się odpowiedź na to pytanie. Stanowią ją słowa: „nikt nikomu nie byłby potrzebny”³⁵, czyli ludzie przestaliby czynić dobro, dostrzegać drugiego człowieka, nie czuliby potrzeby pomocy innym – często słabszym i pokrzywdzonym. W dalszej części wiersza podmiot liryczny dziękuje Bogu za to, że ta sprawiedliwość jest nierówna, bo zawsze można podzielić się czymś z innymi. To właśnie – paradoksalnie – ta nierówność wyzwala w człowieku chęć czynienia dobra. Potwierdzeniem tego są słowa pełniące rolę morału:

nierówni potrzebują siebie
im najłatwiej zrozumieć że każdy jest dla wszystkich
i odczytywać całość³⁶.

Słuszne zatem wydaje się umieszczenie tego tekstu przy okazji katechezy zatytułowanej *Pragnienie sprawiedliwości*.

Kolejny tekst ks. J. Twardowskiego to refleksja o tym, co Bóg ocali na wieczność. Chodzi o utwór o znamienym tytule *To wszystko trwa jak Chopin*. W wierszu poeta zadaje szereg pytań retorycznych, w których wyraża troskę o los sztuki wobec końca świata. Muzyka Chopina nie zginie, gdyż niesie dobro. Ks. Twardowski podkreśla religijny i ponadczasowy charakter muzyki tego wielkiego polskiego kompozytora. Jest ona tak piękna, że słucha jej sam Bóg. Dopóki jest muzyka Chopina, wartości pozostaną, nie upadną. Dzieła Chopina niosą zatem wiarę w dobro³⁷.

Wiersz pt. *Tylko mali grzesznicy* dotyczy nawrócenia³⁸, zaś *Ostatni wiersz* pisany przed śmiercią w 2006 r. to prośba do Boga, aby z uśmiechem przyjął życie poety³⁹.

Bez wątplenia wszystkie przeanalizowane teksty są dostosowane tematycznie do zagadnień poruszanych na katechezie. Utwory liryczne zamieszczone

³³ J. TWARDOWSKI, *Czekanie*, [w:] tamże, s. 45.

³⁴ Tamże.

³⁵ TENŻE, *Sprawiedliwość*, [w:] tamże, s. 73.

³⁶ Tamże.

³⁷ Por. S. WÓJCIK, Scenariusz lekcji: *Fryderyk Chopin – pędzlem i piórem sławiony*, <<http://bazawiedzy.chopin2010.pl>> (10.06.2012).

³⁸ Por. J. TWARDOWSKI, *Tylko mali grzesznicy*, [w:] *Jestem z Wami*, s. 59.

³⁹ Por. TENŻE, *Ostatni wiersz*, [w:] tamże, s. 126.

w podręczniku dla klasy II gimnazjum *Jestem z wami* z całą pewnością mogą pomóc młodzieży odkryć oraz zrozumieć prawdziwy sens wolności i szczęścia w Jezusie Chrystusie.

3. Wybrane teksty literackie w podręczniku dla klasy III gimnazjum pt. *Chodźmy razem*⁴⁰

W podręczniku dla klasy III gimnazjum *Chodźmy razem*⁴¹ znajdują się rozmaite teksty, z których niektóre można zaliczyć do literatury pięknej. Są wiersze znanych poetów oraz fragmenty utworów z kanonu lektur szkolnych. Już na wstępie warto wspomnieć o dużej liczbie tekstów Jana Pawła II. Są to m.in. przemówienia (głównie do młodzieży), homilie, fragmenty z książek: *Przekroczyć próg nadziei* (wywiad-rzeka), *Pamięć i tożsamość* czy *Miłość i odpowiedzialność*. Nie zabrakło także utworu z poematu *Tryptyk rzymski (Bóg przymierza*⁴² – nawiązanie do Abrahama, któremu objawił się Bóg; to wydarzenie jest początkiem Przymierza).

Dwukrotnie w analizowanym podręczniku pojawił się fragment 1 Listu do Koryntian, znany jako Hymn o miłości św. Pawła⁴³, ukazujący, kim staje się człowiek, który posiada dary, talenty, ale nie kieruje się w życiu miłością. Trzecioklasiści znajdą także utwory będące modlitwami autorstwa: Matki Teresy z Kalkuty (s.73), św. Patryka (s. 65), H. Krätzla (s. 53), Ł. Gęsiaka (s. 127), św. Franciszka z Asyżu (*Modlitwa o pokój*, s. 121) oraz T. Morusa (*Modlitwa o dobry humor*, s. 51).

W całym podręczniku dla ostatniej klasy gimnazjum umieszczono jedynie trzy fragmenty psalmów: Psalm 13 (o ufności do Boga, w Jego miłosierdzie, podziękowanie za dobroć Najwyższego)⁴⁴, Psalm 63 (o tęsknocie do Boga)⁴⁵ oraz dziękczynny Psalm 118 (pieśń radości i zwycięstwa)⁴⁶.

Na uwagę zasługują obecne w podręczniku dla klasy trzeciej fragmenty ważnych w literaturze polskiej (z tzw. kanonu) powieści historycznych H. Sienkiewicza. Pierwszy z nich to scena z *Quo vadis*, drugi dotyczy obrony Jasnej Góry z *Potopu*.

⁴⁰ *Chodźmy razem. Podręcznik do religii dla klasy III gimnazjum*, red. W. KUBIK, T. CZARNECKA (i in.), Kraków 2009.

⁴¹ W podręczniku wyodrębniono osiem części, rozdziałów. Ich tytuły brzmią następująco: *Nie żyjemy sami dla siebie, Kościół wspólnotą Ducha Świętego, Jesteśmy świątynią Ducha Świętego, Mocni w wierze, Wierzę w Kościół, Mocni miłością, Mocni w działaniu, U źródła żywej wiary. Rok liturgiczny*.

⁴² JAN PAWEŁ II, *Bóg przymierza*, [w:] *Chodźmy razem*, dz. cyt., s. 60.

⁴³ Wspomniany hymn pojawia się w jednostkach: 33 i 38. Zob. tamże, s. 91 oraz 105.

⁴⁴ Por. tamże, s. 99.

⁴⁵ Por. tamże, s. 123.

⁴⁶ Por. tamże, s. 129.

Świadectwo Winicjusza (fragment *Quo vadis*) to scena ukazująca spotkanie chrześcijan w rzymskich katakumbach. Jak wiadomo, powieść *Quo vadis* ukazuje życie pierwszych chrześcijan i ich prześladowanie w czasach Nerona. Marek Winicjusz (patrycjusz), głównie pod wpływem miłości do Ligii (chrześcijanki), przechodzi wewnętrzną przemianę, przyjmuje chrzest i staje się lepszym, kochającym bliźnich człowiekiem i chrześcijaninem. Fragment powieści pozwala młodzieży odkryć, czym różnili się pierwsi chrześcijanie od pogan w oddawaniu czci Bogu. *Świadectwo Winicjusza* znalazło się w katechezie nr 9 poświęconej pierwszym chrześcijanom⁴⁷.

Obrona Jasnej Góry to jedno z ważniejszych wydarzeń w *Potopie*, będącym powieścią „ku pokrzepieniu serc”. To także scena pełna cudów i niezwykłości. W podręczniku umieszczono fragment *Przed bitwą*, dotyczący przygotowań klasztoru do obrony przed Szwedami. Punkt wyjścia katechezy stanowi opis procesji i jej znaczenie dla narodu w trudnym momencie dziejowym. Lud kieruje modlitwy do Boga, śpiewa, a ksiądz Kordecki wznosi monstrancję i błogosławi zgromadzonych. Powyższy fragment wskazuje na istotne znaczenie modlitwy i wyznania wiary. W trudnej dla narodu chwili obrońcy zgromadzeni na Jasnej Górze, u stóp Matki Bożej, zawierzają się Jej opiece. Wierzą, że „godzina zwycięstw i cudów się zbliża!”⁴⁸.

Tekst *Przed bitwą* został umieszczony w jednostce nr 53 na temat Uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa. Sama procesja z powieści H. Sienkiewicza to doskonale wprowadzenie do tematu katechezy. Przecież właśnie w Boże Ciało wierni, krocząc w uroczystej procesji, oddają hołd ukrytemu pod postaciami eucharystycznymi Zbawicielowi świata i proszą Go o błogosławieństwo⁴⁹. Dla obrońców Jasnej Góry procesja była ogromnym przeżyciem religijnym i miała duże znaczenie – dodawała im sił przed walką, dodawała wiary w Bożą opiekę i nadziei na wygraną, co wpisuje się w cele powieści „ku pokrzepieniu serc”, jak i w samo znaczenie procesji.

Wśród tekstów epickich w podręczniku do religii pt. *Chodźmy razem* można zauważyć także fragment znanej powieści W. Goldinga pt. *Władca much*. To alegoryczna powieść o upadku kultury stworzonej przez człowieka. Fragment zamieszczony w katechezie nr 1 dotyczy potrzeby wspólnego działania w sytuacji zagrożenia. Akcja fragmentu – jak i całej powieści – rozgrywa się na wyspie, którą zamieszkują dzieci (bez dorosłych) po katastrofie samolotu. Bohaterowie – Ralf i Prosiaczek – przypuszczają, że ktoś jeszcze ocalał. Koncha symbolizuje zebranie, zwoływanie się, ratunek. Dzieci na wyspie próbują wprowadzić własne rządy, co jednak nie przynosi pozytywnych efektów. Fragment powieści Goldinga znalazł się w jednostce nr 1 zatytułowanej *Nikt nie jest samotną wyspą*⁵⁰.

⁴⁷ Zob. H. SIENKIEWICZ, *Quo vadis* (fragment), [w:] tamże, s. 28–29.

⁴⁸ TENŻE, *Potop* (fragmenty), [w:] tamże, s. 136.

⁴⁹ Por. *Święto Eucharystii*, [w:] tamże, s. 137.

⁵⁰ W. GOLDING, *Władca much*, [w:] tamże, s. 9.

Stanowi on ważne przypomnienie, że nikt na świecie nie jest sam – zawsze jest ktoś obok nas, a nad nami czuwa Boża Opatrzność.

W podręczniku dla trzecioklasisty umieszczono także fragment powieści *Esther* S. Chwina (o rozterkach Jana – młodego lekarza – dotyczących tego, jak nauczyć się kochać Boga, jak Go odnaleźć)⁵¹ oraz opowiadanie *Dla rodziny*⁵² C. S. Lewisa (opowieść o Pani Fidget, która całe swoje życie poświęciła rodzinie, gotowała, sprzątała, nie myślała jednak o sobie i nie kochała siebie, co spowodowało, że jej poświęcenie dla rodziny przestało być miłością, a stało się dokuczliwym dziwactwem)⁵³.

W jednostce dotyczącej adwentu znajduje się fragment Pieśni nad Pieśniami⁵⁴ – jedno z czytań adwentowych. Bohaterem jest Oblubienica oczekująca na Oblubieńca, który zapowiada swoje przyjście. To alegoria relacji między Bogiem a człowiekiem. Słowami tego poematu wierzący chrześcijanin wyraża zawierzenie Bogu i nadzieję na powtórne przyjście Chrystusa⁵⁵.

Wśród tekstów lirycznych – oprócz wymienionych modlitw – znajdują się jedynie trzy fragmenty pieśni kościelnych, religijnych i eucharystycznych. Są to: *Wspaniały dawco miłości* (s. 89), Sekwencja o Duchu Świętym – *Przybądź, Duchu Święty* (s. 133) oraz *Lud Twój, Panie, lud pielgrzymi* (s. 137).

W trzech różnych miejscach uczniowie mogą odnaleźć utwory znanych poetów: ks. J. Twardowskiego (*Sprawiedliwość*⁵⁶ – obecny także w podręczniku dla klasy II), R. Brandstaettera (*Wóz z sianem – świat bez Boga*, poetycka analiza obrazu H. Boscha – wezwanie do św. Antoniego, patrona osób i rzeczy zagubionych, zaginionych, bowiem poeta mówi o zagubieniu człowieka, który nie potrafi odnaleźć sensu życia i samego siebie)⁵⁷ oraz W. Szymborskiej *Gawęda o miłości ziemi ojczystej* (kilkuzwrotkowy utwór należący do liryki patriotycznej traktujący o istocie ojczyzny, o miłości do ojczystej ziemi, z którą dzieli się smutki i radości, pamięta o przeszłości)⁵⁸.

Konkludując, warto stwierdzić, że wszystkie przeanalizowane teksty są dostosowane tematycznie do zagadnień poruszanych na katechezie. Utwory zamieszczone w podręczniku dla klasy III *Chodźmy razem* z całą pewnością ułatwiają młodzieży zrozumienie wielu istotnych treści. To z kolei pozwoli przygotować trzecioklasistów do dojrzałego i świadomego przyjęcia sakramentu bierzmowania. Dzięki temu z pewnością lepiej odkryją i zrozumieją swoje miejsce w środowisku rodzinnym, rówieśniczym i narodowym⁵⁹.

⁵¹ Zob. tamże, s. 90.

⁵² Zob. tamże, s. 92.

⁵³ Por. *Poradnik metodyczny do podręcznika Chodźmy razem*, zeszyt 4, s. 24.

⁵⁴ Zob. *Chodźmy razem*, dz. cyt., s. 122.

⁵⁵ Por. *Poradnik metodyczny do podręcznika Chodźmy razem*, zeszyt 5, s. 37.

⁵⁶ Zob. *Chodźmy razem*, dz. cyt., s. 9.

⁵⁷ Zob. tamże, s. 78.

⁵⁸ Por. W. SZYMBORSKA, *Gawęda o miłości ziemi ojczystej*, w: tamże, s. 12.

⁵⁹ Por. *Wprowadzenie do poradnika metodycznego*, zeszyt 0, s. 1.

Na zakończenie należy zauważyć, że w przeanalizowanych podręcznikach do religii dla gimnazjum z serii *Odsłonić twarz Chrystusa* odnajduje się bogactwo i różnorodność tekstów literackich. Nie ulega wątpliwości, że wspomniane teksty pogłębiają treści zawarte w poszczególnych rozdziałach i konkretnych jednostkach tematycznych. Z pewnością przyczyniają się one do wzbogacania wiary. Ukazują również problematykę dojrzewania i dokonywania trudnych młodzieńczych wyborów. Teksty literackie prezentują też istotne wartości, takie jak chociażby miłość czy rodzina, co może wspomóc dorastających w pokonywaniu zagrożeń i trudności, jakie niesie współczesny świat.

Słowa kluczowe: literatura, tekst literacki, teksty epickie, teksty liryczne, podręcznik do nauki religii

Literary Texts inside the Religion Handbooks from “Odsłonić twarz Chrystusa” Series for Gymnasium

Summary

Literary texts show and introduce people to some useful truths and messages, moral guidelines and warnings, tips concerning the progress, ideals and guiding lights, instructions and models of the decent life. They also provide the important help in the religious education. On the basis of the textbooks for teaching the religion for junior high school from the series “Odsłonić twarz Chrystusa”, there have been presented some literary texts from these textbooks. The author portrayed some epic texts in the textbook for the first grade, lyrical texts in the textbook for the second grade and selected texts placed in the textbook for the third grade of Middle School. In each case they pointed to the connection of literary texts with the subject of the specific unit.

In the textbooks chosen for analysis a great diversity of literary texts can be noticed. It intensifies the contents included in the individual subjects and can contribute to the development of faith. These literary texts present important values, such as love or family. Those values can support adolescents in overcoming many difficulties present in the modern world.

Keywords: literature, literary texts, epic texts, lyrical texts, textbook for religious education